
Set cartes de Just Cabot a Lluís Capdevila*

a cura de Just Arévalo

Les cartes que avui transcrivim, escrites en dos moments molt allunyats en el temps, 1940 i 1960-61, i conservades junt amb molts altres epistolaris en el llegat heterogeni de l'escriptor Lluís Capdevila, són, dissortadament, l'única mostra que resta avui de l'intercanvi epistolar que ambdós personatges van mantenir en el seu comú exili francès.¹ És de suposar que el carteig entre Cabot i Capdevila fou més abundós i no sols perquè entre les cinc primeres lletres transcrites i les dues darres hi ha un lapse de temps considerable, sinó per la cordialitat, confiança i excel·lent entesa establerta entre ells i reflectida en les cartes. Què podien tenir en comú l'ex-director de «Mirador» i l'ex-bohemi destarotat?² Evidentment, la con-

* Aquest treball forma part de la DGCICYT núm. PB94-0710 i ha estat possible gràcies a una beca de Formació de Personal Investigador concedida per la Universitat Autònoma de Barcelona.

1. El llegat de Lluís Capdevila es conserva en l'actualitat en les residències particulars de dos dels seus nebots, Enric Capdevila i Palau (†) i Carles Capdevila i Mur, respectivament, a Andorra i a Barcelona. Ambdós fons són extremament rics quant a originals inèdits, però amb la particularitat que a Andorra resten la gran majoria de la dotzena llarga de volums de memòries encara inèdits que Capdevila va escriure sota l'epígraf d'*Història de la meua vida i dels meus fantasmes* (i dels quals únicament van veure la llum els dos primers volums: *L'alba dels primers camins*, Barcelona 1968, i *De la Rambla a la presó*, Barcelona 1975), mentre a Barcelona, al costat d'un major nombre encara d'originals inèdits, hi ha un importantíssim epistolari no sols de corresponents catalans, sinó de manta personalitats rellevants d'arreu del món. És gràcies a la benevolència del seu mar-messor, Carles Capdevila i Mur, a qui agraïm la seva excel·lent disponibilitat envers la nostra recerca, que aquestes lletres poden veure avui la llum.

2. Just Cabot i Ribot (1898 - 1961) va compaginar la correcció de textos en català i les traduccions del francès amb la redacció de diaris com «La Publicitat», «L'Esport Català» i «La Nova Revista», així com la direcció de «Mirador». La seva òrbita política, per tant, girava a l'entorn d'Acció Catalana. Durant la guerra civil fou delegat per la Generalitat al primitiu Comitè d'Edicions Catalanes i després delegat del Departament de Cultura a la Institució de les Lletres Catalanes.

tesa de l'exili, que va ser, de ben segur, l'esca que va impulsar la correspondència entre ambdós. Però hi ha també altres factors que no podem obviar: abans de res, una coneixença personal que es remuntava a una vintena d'anys enrere. Capdevila, en un retrat literari adreçat a Cabot, així ho palesa: «El vaig conèixer l'any 1920. Freqüentava, amb l'estimat Joan Cortès, el "Lion d'Or" i, no tant, l'extraordinari "Bar del Centro", del qual he parlat en un altre llibre: *L'alba dels primers camins*. Era un minyó baixet, escardalenc, escanyolit. [...] Els ulls, fent sempre de sentinella rera els vidres de les ulleres, eren d'una mirada vívida, aguda, intel·ligent, que ho veia tot; àdhuc el que certa mena de gent no sap veure. Per a llevar la disfressa d'aquesta certa mena de gent, Just Cabot posseïa armes que no estan a l'abast de tothom: una cultura extraordinària, una ironia fiblant i una total manca de pedanteria...»³ Hem de consignar també que Cabot va ser un dels correctors de proves de les obres que editava Antoni López, precisament en l'època en què Capdevila, aleshores director de «L'Esquella de la Torratxa», hi publicava la gran majoria dels seus llibres.⁴ Coincidiren, encara una altra vegada, en les planes de «La Nau» i del setmanari «L'Opinió» i, tot i les típiques renyines periodístiques tan habituals en el món cultural català dels anys vint i trenta (cal tenir present que l'apelatiu «Capdevila i monocle» amb què s'al·ludeix a l'ex-bohemi des de «Mira-

Entrà a formar part també del Ministeri d'Afers Estrangers com a secretari del cos diplomàtic de la República. Exiliat en 1939, s'establí com a vicecònsol del govern republicà a Seta i passà després a París, on uns quants anys després, regentà una llibreria, la *Librairie Artistique*, al boulevard Montparnasse. Lluís Capdevila i Vilallonga (1893 - 1980), per la seva banda, va tocar totes les tecles possibles en el marc de les lletres catalanes i espanyoles per tal de sobreviure amb la seva ploma com a professional de l'escriptura. A més a més de bohemi, va ser ocasional poeta, dramaturg, novel·lista, narrador, traductor, crític teatral, redactor i director de diaris i revistes, fins a esdevenir al llarg dels anys trenta un *company de viatge* de l'Esquerra Republicana de Catalunya. El setembre de 1936, precisament, se'n va anar al Front d'Aragó com a cap de Premsa de les Columnes Macià i Companys. En exiliar-se a França el febrer de 1939 ocupava el càrrec de comissari del Correu de Campanya de l'Exèrcit de l'Est. Vegeu, si us plau, per a més informació, la introducció de Valentí SOLER, *Just Cabot: un periodista mític, un crític oblidat*, dins Valentí SOLER (ed.), *Indignacions i provocacions de Just Cabot* (Barcelona 1992), ps. 7-47 i la meua breu aproximació a la trajectòria vital de Lluís Capdevila, *A quinze anys de la mort de Lluís Capdevila. Notes per a una biografia*, «Serra d'Or», 430, octubre de 1995, ps. 27-28. Aprofito l'avinentsa, així mateix, per a agrair a Valentí Soler les seves valuoses suggerències en relació amb l'emissor d'aquestes lletres.

3. Lluís CAPDEVILA, *La pipa de Just Cabot*, dins *L'art de fumar en pipa* (Barcelona 1970), ps. 51-53. De ben segur que la coneixença entre Capdevila i Cabot va ser propiciada per un parell d'amics comuns, l'escriptor i futur crític d'art Joan Cortès i el periodista i ninotaire Emili Lluich, «Milillu», company d'aventures bohèmies del jove Capdevila i relacionat aleshores, com Cabot i Cortès, amb el grup artístic d'Els Evolucionistes.

4. La bibliografia existent dona notícia d'aquesta direcció però no n'especifica el període ni la durada. Les nostres recerques permeten avançar que Capdevila començà a col·laborar en «L'Esquella de la Torratxa» a mitjan de 1919, que la seva signatura va esdevenir habitual des de finals de 1922 i que, probablement, va accedir a la direcció del setmanari als primers mesos de 1923. Des d'aquest moment, va romandre ininterrompudament com a director almenys fins a 1932 (els tres o quatre anys darrers, des de 1929 aproximadament, compartint aquesta direcció amb la de l'altra capçalera d'Antoni López, «La Campana de Gràcia», fins aleshores dirigida pel seu bon amic Àngel Samblancat). En aquest any 1932, sembla que per desavinences amb el nou gestor de la Llibreria Espanyola, Rafael «Falito» López, cessà dels respectius càrrecs i ocupà la direcció de «La Humanitat». Fins aleshores Antoni López havia publicat gairebé anualment un llibre de Capdevila fins a sumar-ne vuit, això és, sis proses originals i dues traduccions.

dor» i des d'«El Bé Negre» té un inconfusible regust cabotà), hem de recordar que, malgrat tot, compartien no sols una colla d'amics comuns (Jaume Passarell, Emili Lluch, Joan Cortès, Eugeni Xammar, etc.), sinó una inqüestionable professió de fe republicana. Sigui com sigui, de més importància encara que el perllongat espai de temps de relacions mantingudes, fou la coincidència en un parell d'interessos comuns —la bibliofília i el sentir-se hereus de la tradició cultural francesa que neix amb la Il·lustració i que culmina en la Revolució de 1789— el que convertí la simple coneixença, al llarg de l'exili, en una excel·lent amistat. Vet aquí el per què, després de l'alliberament, sempre que Capdevila es desplaçava a la *ville lumière* visitava Cabot a la llibreria que aquest regentava, de la mateixa manera que Cabot, per la seva banda, assistia a les conferències que, de tant en tant, donava Capdevila a la capital francesa. Aquesta afinitat, que pot observar-se també en les cartes suara transcrits i que són adornades amb còmplices confessions i respostes felices a requisitòries diverses d'un apassionat bibliòfil a un altre, queda reflectida en el paper en el retrat literari que Capdevila adreça a l'amic i a la seva pipa:

«L'any 1947 el retrobava a París. [...] Tenia una gran llibreria al boulevard Montparnasse, prop de la rue Vavin [...] Al fons de la botiga hi havia el racó dels amics: una taula plena de llibres i papers, dos cadirals molt confortables, una làmpara de llum discreta i acollidora. Damunt la taula, sempre que arribava un amic, l'ampolla de "Tío Pepe", uns gots i la capsa de tabac. I les pipes: la de Cabot i la meva.

»Quan queia a les seves mans una edició interessant, Cabot me la reservava. Així he pogut tenir l'edició original de la *Histoire de ma vie*, escrita directament en francès per Jacques Casanova de Seingalt, venecià, edició del manuscrit que en 1820 fou ofert per Carlo Angiolini, nebot de Casanova, a l'editor Friedrich Arnold Brockhaus, de Wiesbaden.

»Amb el Casanova, Just Cabot em vengué un estoc del segle XVIII, dient-me: —Deu haver mort molts toros. A tu et servirà per a matar aquest editor francès que et deu tants francs. Com que a París no hi ha plaça de toros, mata'l a la Plaça de Saint Sulpice, que és un decorat que no resulta gaire flamenc, però que fa bonic.

»En el racó dels amics d'aquella llibreria del boulevard Montparnasse el fum de la pipa de Just Cabot i el de la meva semblaven fogueres de la nit de Sant Joan que, en lloc de trastos vells, cremaven editors.»⁵

La flaca vers les edicions antigues, explícita en les contínues recerques que el Cabot llibreter de vell fa per tal de satisfer les demandes de Capdevila, és un dels

5. Lluís CAPDEVILA, *La pipa de Just Cabot*, art. cit. Capdevila va desplaçar-se freqüentment a París entre 1946 i 1947 pel fet que era aleshores redactor en cap d'«Heraldo de España» i de «Mi Revista», dues efímeres capçaleres d'expressió espanyola muntades a París per un aventurer anomenat Eduardo Rubio i finançades amb diners de la UNESCO. L'editor morós a què es fa referència es deia Pierre Angel i era el regentador a París de les *Éditions Universelles*, en les quals Capdevila va

aspectes recurrents d'aquestes lletres, i fins i tot un dels aspectes principals tractats en les dues darreres, escrites gairebé al final de la vida de Cabot. La resta de cartes, però, això és, les cinc primeres, escrites i trameses al llarg dels primers mesos de 1940, tenen com a motiu central i primordial la comunicació de novetats, l'intercanvi de notícies entre dos amics exiliats que viuen amb angoixa la situació d'una França progressivament ocupada pels exèrcits alemanys. Els documents esdevenen, en aquest sentit, fonts històriques de primera mà de l'experiència viscuda pels refugiats catalans de 1939 en el seu país d'adopció. Els textos, amanits amb l'habitual dosi d'ironia de qui fou per a Rafael Tasis mestre de periodistes, són una barreja explosiva de safareig de fets d'actualitat, comentari polític i model d'actuació ètica i estètica, present i futura. Res no escapa al comentari lúcid de l'intel·lectual que ha viscut com a primera figura l'ensulsiada de l'exili. Per les seves lletres veiem desfilar, al costat d'un munt d'anècdotes esdevingudes a personatges públics, l'èxode desencantat dels darrers dies de la Catalunya republicana; les primeres actuacions polítiques dutes a terme a l'exili i encaminades a l'organització d'empreses d'abast cultural i humanitari, per tal de socórrer tant els treballadors de l'intel·lecte com la resta d'anònims protagonistes de la desfeta; el perill i la incertesa del viure en un país en guerra la capital del qual està essent ja ocupada per l'exèrcit enemic; els rumors sensacionals que parlen de la pàtria enyorada; el menyspreu més absolut envers les ambicions desmesurades del dictador Hitler, etc.

Tanmateix, la immediatesa dels esdeveniments i el partit pres per part de Cabot contra intel·lectuals i polítics que considera que no estan a l'alçada de les circumstàncies perquè són els mateixos que no ho estigueren durant la guerra i la revolució, omple les lletres d'una certa tendenciositat i apassionament furibund que té la seva màxima expressió en els judicis categòrics, i a voltes extremament injustos, adreçats a personatges i a institucions polítiques i culturals catalanes i espanyoles de la diàspora, com ara el S.E.R.E., la Fundació Ramon Llull i, fins i tot, les etapes parisenques de capçaleres com «El Poble Català» i la «Revista de Catalunya». En aquest sentit, el centre de les ires de l'intel·lectual que es considera menystingut i arraconat pels caps polítics a la simple correcció de proves d'un periòdic té el seu blanc en la figura d'altres companys de professió que gaudeixen d'una millor situació personal i laboral. Sense entrar ara i aquí en valoracions de cap mena, l'existència mateixa d'aquests comentaris posa de manifest l'interès d'aquestes cartes i les converteix en un referent valuós, en un estat palpitant de la qüestió galdosa de l'exili intel·lectual català de 1939.

Haig de concloure amb l'esment que he transcrit les cartes sense afegir ni treure res i, doncs, que he respectat escrupolosament la puntuació i l'ortografia excel·lentment acurades del meu homònim Just Cabot.

JUST ARÉVALO

publicar la traducció francesa del seu *Beethoven* (1945). La venda de la preuada edició de la *Histoire de ma vie* de Casanova i de l'estoc del segle XVIII es va esdevenir força anys després, a finals de 1960, com posen de manifest, precisament, les dues darreres lletres transcrits de Cabot.

Paris, 5 febrer 1940

Volgut amic Capdevila -

Com aquell qui no diu res, ja ha fet un any —exactament la nit passada— que vaig travessar la frontera, després de deu o dotze dies a Figueres, on als espectacles deplorables que comporta inevitablement tota guerra s'afegia la covardia, la *frousse*⁷ i la manca d'homenia dels que eren dirigents del país i ocupaven càrrecs de més o menys responsabilitat. D'aquells dies, des de la meva sortida de Barcelona, en tinc unes quantes notes preses i, més que res, conservo encara ben vives en la memòria escenes i anècdotes. Però no sé pas si mai em decidiré a escriure-ho.⁸ Després, a l'exili, l'espectacle, ja ho saps prou bé, ha seguit essent deplorable. Amb ben lleus excepcions, del més alt al més baix som un espectacle que dóna dret a treure'ns el qualificatiu de país civilitzat. Sort encara que com que sempre hi ha un pitjor, la gent que manen allà baix ho fan per l'estil que ho feien els nostres. La meva teoria del formatge s'ha revelat exacta, dit sigui sense immodèstia. Si parteixes un formatge de bola, les dues meitats són del mateix formatge; no et surt mai l'altra meitat de Gruyère. I Espanya era un sol formatge. Les bestieses i àdhuc el lèxic d'una banda, al que s'assemblen més, és a les bestieses i al lèxic de l'altra banda.

El que és sorprenent és que la gent que foren alguna cosa, ara, malgrat l'exili que és una tan excel·lent ocasió de reflexionar i de fer examen de consciència, encara es pensen que són alguna cosa i que «quan es giri la truita» tornaran a ésser el que eren abans. Com si no hagués passat res. Com si tot plegat només hagués estat un 6 d'octubre una mica més llarg i més fort.

M'han dit que els sapastres de Montpeller, vull dir els ex-diputats al Parlament català, tot jugant a la manilla tenen converses d'aquest tipus: «Saps a qui podríem fer jutge municipal de Vimbodí?», i vinga, aleshores, barrejar noms, i parlar de la Comarcal i del Casal del districte tants.⁹

No sé, però a mi em fa l'efecte que la gent d'allà baix, els qui s'han quedat allà

6. Carta manuscrita. Dos fulls blaus (27 x 21 cm) escrits amb tinta negra per les dues cares del paper.

7. Subratllat a l'original.

8. Es fa difícil comprovar si aquestes impressions sobre l'estada de Cabot a Figueres com a membre dels serveis administratius del govern central arribaren a ésser posades per escrit, ja que, un cop morts Cabot i la seva esposa, els seus papers personals passaren a mans de tercers, els quals no han facilitat fins avui dia la tasca als investigadors. Per a una idea aproximada de l'ambient viscut a Figueres, a l'entorn del govern Negrín, durant els que foren els darrers dies de la Catalunya republicana, vegeu, si us plau, Joan SAURET, *L'exili polític català* (Barcelona 1979), ps. 13-18 i, més que més, els records que, com a primera figura, reporta Carles PI I SUNYER en *La guerra 1936-1939. Memòries* (Barcelona 1986), ps. 204-208 i especialment 233-239.

9. Cabot es refereix, evidentment, als ex-diputats del Parlament Català, la majoria dels quals, com és sabut, eren refugiats a Montpeller. Vegeu, tanmateix, sobre aquesta qüestió en concret, els comentaris d'un protagonista de primera mà en Artur BLADÉ I DESUMVILA, *L'exiliada* (Barcelona 1976).

baix, i amb els quals cal comptar, encara que no estiguin contents de com van les coses, si els diuen que tornaran els mateixos d'abans no es podran estar de sentir una forta tendència al suïcidi. És com si a un li preguntessin: «De què t'estimes més morir, de la lepra o del càncer?»

A mi em sembla que ha de sortir gent nova, no tarada per l'exercici de cap càrrec durant la catastròfica guerra i la vergonyosa revolució. Però tots els que van descobrir, gràcies a les calamitats, els plaers de tenir un pis ben amoblat, cotxe, «querida», fumar «lucky» i menjar per més de la gana que tenien, es fan la il·lusió que tornaran apoteòsicament, aureolats de màrtirs gràcies a l'exili.

Encara no semblen haver-se adonat que estan vivint d'uns diners que no són pas del tal o tal altre organisme, sinó de tothom, de tots els habitants del país, fins dels qui s'han quedat allà baix, i per tant no es poden pronunciar exclusions per raons de credo polític o de manca d'adhesió personal als qui reparteixen —i de manera ben desigual i injusta— aquells diners.¹⁰

Com que els tals diners són de tots, tinc dret a cobrar-ne alguns, i els cobro, però no com a subsidi, sinó pel treball que faig. Corregeixo proves i compagino —no sé si ho sabies —al *Poble Català*.¹¹ Fins a l'estiu, vaig poder viure de la suma que com a «despido» em va dar el ministeri d'Estat.¹² Després, providencialment, el *Poble Català* va venir a «omplir un buit». Aquesta frase tan suada, la vaig trobar d'una gran exactitud. El Sr. Tasis i Marca, un dels codirectors,¹³ es va sentir enormement molestat per ella, i a fi sobretot de fer-li veure que no tenia cap sentit de la ironia, li vaig explicar que me l'aplicava a mi en primer lloc —i com a demostració pràctica li vaig pagar la meua cotització d'aquell «tinglado» anomenat Secció Catalana de l'*Association des Amis de la République Française*—,¹⁴ i en segon lloc, vaig dir-li que a la meua manera de veure, si el setmanari contribuïa a fer guanyar algun franc als col·laboradors, aquesta era la feina més útil i positiva que podia fer, el buit veritable —el de la butxaca— que venia a omplir.

10. Cabot es refereix als ajuts econòmics atorgats als refugiats per diversos organismes creats a l'empay del govern de la República a l'exili, uns ajuts que molt sovint, com posen de manifest diverses cartes de corresponsals distints conservades al llegat Capdevila, eren repartits de manera arbitrària i partidista.

11. El nom de la capçalera apareix sempre subratllat a l'original. «El Poble Català», que duia com a subtítol el de «Setmanari del catalans a França», es va publicar a París entre el 27 d'octubre de 1939 i el 9 de febrer de 1940, moment en el qual fou prohibit pel govern francès. En els seus setze números (el dissetè, tot i estar compost, no va arribar a sortir) hi col·laboraren la plana major dels polítics i intel·lectuals catalans exiliats a França.

12. Ja hem esmentat anteriorment que Cabot havia ocupat, des de mitjan de la guerra civil, un càrrec de secretari al Departament d'Afers Estrangers del Govern de la República i que, als primers temps de l'exili, a Seta, actuà com a vicecònsol. Vegeu, al respecte, Valentí SOLER, *Just Cabot: un periodista mític, un crític oblidat*, art. cit., ps. 21-23.

13. L'altre ho fou el polític i escriptor Jaume Miravittles.

14. «La SECCIÓ CATALANA de l'ASSOCIATION DES AMIS DE LA REPUBLIQUE FRANÇAISE agrupa des de fa uns quants mesos una selecció dels catalans que resideixen a França i que senten alhora, tal com diuen els Estatuts de l'entitat, "la fidelitat a llur Pàtria d'origen i l'afecte i la voluntat de servir el país que els ha acollit".» La citació pertany a un article anomenat precisament *La secció catalana dels Amis de la République Française*, «El Poble Català», 1 (París, 27-X-1939), p. 6.

A veure si ens hem de pendre seriosament bona part dels articles que hi surten! I encara no tens idea dels que no surten, perquè a despit que es té en compte el que representa per al col·laborador la publicació d'un article, a vegades l'article és tal que és forçós deixar les consideracions benèfiques a segon terme.

Suposo que tot i essent col·laborador del *Poble* no et sentiràs gens molestat per aquests punts de vista que, ja ho he dit, m'aplico a mi mateix primer que a ningú. I prou d'aquest color.¹⁵

Rondo un xic pels *quais* i bado davant de tots els aparadors i *étalages* de llibres. Però no massa sovint per a no patir d'esperit. Veus tants llibres que *tenies*, en veus tants que voldries tenir, i veus que te n'has de tornar *bredouille*. (Entre tu i jo, com a francès, ja podem aixafar el Frontera i altres «personatges» que quan estan refredats diuen que estan *constipés* i els serveixen una purga.)¹⁶ De totes maneres, si un dia trobo per atzar, aquest déu benefactor dels bibliòfils, el llibre que m'has encarregat, compta que no el deixaré escapar.

Com va això de les prestacions personals per aquest departament?¹⁷ Entre els refugiats de París, començant pels de quota, hi ha un esverament indescriptible. Tots eren emboscats a la guerra de llur país, i ara els tocaria «pencar» en la guerra d'un altre!¹⁸

Bé, prou llauna per avui, amic Capdevila.

Una bona abraçada

Just Cabot

15. Capdevila hi col·laborà en dues ocasions. La que esmenta Cabot és *Carnet d'un emigrant. Diada dels morts*, en «El Poble Català», 4 (París, 17-XI-1939), p. 2. La segona i última, *Edouard Herriot*, «El Poble Català», 15 (París, 2-II-1940), p. 8.

16. Tots els mots del paràgraf transcrits en lletra cursiva apareixen subratllats en l'original. Cabot, a més, carrega les tintes contra Ramon Frontera i Bosch, alcalde de l'Hospitalet i, durant la guerra civil, sotssecretari de Cultura del Govern de la Generalitat durant l'etapa del conseller Pi i Sunyer. El personatge esmentat, exiliat també a França, era aleshores un dels homes forts del Centre Català de Perpinyà.

17. Cabot fa referència a unes disposicions legals que afectaren els estrangers residents a la França que acabava d'entrar en guerra i necessitava urgentment mà d'obra. Es tractava d'una sèrie de disposicions que pretenien agilitar la col·locació de treballadors estrangers en aquells oficis que per exigències de la mobilització i de la guerra més ho necessitaven. Així, el «Journal Officiel» del 20 de gener i del 19 d'abril de 1939 estipulava —cito— «la situació dels treballadors de nacionalitat estrangera en cas de guerra» i «la utilització, en cas de guerra, de la mà d'obra estrangera per les administracions públiques i els establiments i serveis que funcionen en l'interès de la nació». *Apud. La secció catalana dels Amis de la République Française*, art. cit.

18. Cabot es fum ara d'una sèrie de quadres rellevants de la política, l'economia, la cultura i les arts del país, residents aleshores a França, els quals, per motius ideològics, van desaparèixer de l'escena pública catalana des dels inicis de la guerra civil espanyola.

Paris, 11 març 1940.

Estimat amic Capdevila -

A hores d'ara ja deus saber que el «nostre» setmanari ha estat suspès, gràcies a pressions diplomàtiques. El fet no era pas imprevisible.²⁰

Des del primer moment vaig creure que el setmanari estava mal enfocat. Per mi, tot el que siguin supervivències d'un passat vergonyós i ximple no té dret a existir. Ja s'han acabat aquestes històries dels partits, de les jerarquies que dimanaven de la situació i del càrrec i no del valor de la persona, i bestieses semblants.

Jo creia que el que calia fer era un setmanari que mantingués el caliu del sentiment catalanista; que fos un nexa d'unió entre els catalans escampats pel món, de les activitats dels quals hauria de donar compte; que evités als emigrats el desvesament de llegir en català.

Però jo no era, al capdavant, més que un fotut intel·lectual, apartat de la política, que uns certs coneixements tècnics feien indicar per a la correcció de proves i la compaginació. L'alta direcció opinava, en canvi, que calia fer un periòdic partidista i combatiu.

Ja s'ha vist que donava tot això. De primer, la censura ja es va esmerçar a tirar aigua al vi de la combativitat. Després, ni vi aigualit ni de cap mena.

Les grans llumaneres encara no s'havien adonat que França no fa la política que ens convé a nosaltres, sinó la que li convé a ella. Cosa molt natural i que no cal ni discutir, essent com som simplement tolerats, i encara gràcies.

Durant la guerra espanyola —o ibero-africana— tota la política exterior va estar inspirada en un principi semblant. Hom no feia la política dels governs estrangers que ens podien ajudar, sinó la de les oposicions que els feien la guitza. Per això vàrem anar tan bé.

Ara sembla que es podrà llançar una altra publicació, el títol de la qual encara no està decidit. El seu caràcter serà però tot un altre: el caràcter que hauria hagut de tenir precisament tot setmanari dels catalans emigrats. Si, com n'hi ha esperances, s'obté el permís, aquesta altra publicació tindrà un caràcter literari, informatiu i recreatiu. Activitats dels catalans escampats pel món, articles literaris i històrics, contes, informacions, mots creuats, etc., etc.²¹

En aquests moments —i sempre— té més interès saber que un metge català ha trobat feina a Colòmbia o que un periodista català ha entrat a formar part de la redacció d'un diari xilè, que no pas el que el Sr. Tal (posa-hi el nom de qualsevol sapastre) opina de la democràcia. Això em recorda que una vegada el Paquet

19. Carta manuscrita. Tres fulls blaus (27 x 21 cm) escrits amb tinta negra per les dues cares del paper.

20. Es refereix a «El Poble Català». Vegeu *supra* nota núm. 11.

21. La publicació, que a la fi no arribà a sortir a conseqüència de la presa de París per part dels exèrcits nazis, havia d'intitular-se com una de les seccions del difunt «El Poble Català», això és, «Catalans pel Món». Així li ho comunica, si més no, Joaquim Ventalló al mateix Capdevila en una carta datada a París el 29 de març de 1940 i conservada al llegat de l'escriptor.

Madrid, des de París, va enviar a l'*Heraldo*²² una crònica en la qual deia coses com: «Opino que el Sr. Poincaré...», i el vell Hurtado va dir-li: «Miri, fóra més interessant el que el Sr. Poincaré opina de vostè que no pas el que vostè opina d'ell.»²³

Si es fa aquesta altra publicació, ja te'n tindrà al corrent, car és qüestió de seguir «omplint el buit», per parcialment que sigui.

La interdicció de la política tindria entre altres l'avantatge d'estalviar aquells articles que sortien principalment a tercera pàgina, on els llòbreges pedants i els ases qui havien tingut càrrec es permetien opinar i definir entre una partida de manilla i una sessió de cafè dedicada a resoldre i preveure qüestions quan tornaran a manar, tenir càrrec, auto, secretària, prebendes i influència en l'obtenció de places de burot. Com si tot això pogués tornar!²⁴

Jo segueixo creient que la majoria dels catalans, ací, escampats pel món o patint allà baix, no volen saber res amb la gent que porta al damunt responsabilitats de govern durant el període de la guerra i de la revolució. Com que sé que no et fas il·lusions sobre la gent que ens han manat —i, cosa pitjor encara, es pensen que tornaran a manar-nos—, t'adjunto la còpia d'un article que l'Ametlla ha enviat a la revista *Catalunya*²⁵ de Buenos Aires. Per mi, aquest article té raó des de la primera paraula a l'última i defensa l'única posició sana que els catalans amb cara i ulls podem adoptar.²⁶

22. Subratllat a l'original.

23. En Paquet Madrid no és altre que el periodista i escriptor Francesc Madrid i Aliet (1900 - 1952), redactor i col·laborador de múltiples capçaleres de Barcelona i de Madrid, entre les quals podem anotar, per exemple, l'esmentat «Heraldo de Madrid», un dels periòdics que, editats per la Sociedad Editorial de España, passà el 1922 a mans de l'empresari Manuel Busquets a través de l'assessorament tècnic d'Amadeu Hurtado (el vell Hurtado de què parla Cabot, un dels homes, com és sabut, més influents en l'òrbita del periodisme català i àdhuc madrileny i propietari, anys a venir, del «Mirador» que va dirigir l'autor d'aquesta carta). Entre 1923 i 1926 Hurtado fou l'inspirador ideològic del sudit «Heraldo de Madrid» i hi exercí profundes reformes: posà José Rocamora com a director, Rafael Marquina com a redactor en cap i hi féu col·laborar altres periodistes, com ara el mateix Francesc Madrid. Vegeu, al respecte, si us plau, Amadeu HURTADO, *Quaranta anys d'advocat*, vol. II (Mèxic 1958), especialment ps. 143-144 i següents.

24. Transcrit el fragment sense treure ni posar res tot i l'evident agramaticalitat perquè és així tal i com el va escriure Cabot. D'altra banda, una mirada a aquesta tercera pàgina d'«El Poble Català» posa de manifest que Cabot es refereix a personatges com Eduard Ragasol, Humbert Torres, Manuel Cruells, Josep Tomàs i Piera, Rafael Tasis, Joan Bertran i Deu, Josep Navarro Costabella, Manuel Andreu, Pere Puig i Subinyà, Miquel Santaló, Antoni Maria Sbert, Joan Morera Sans, Josep Rovira i Armengol, etc.

25. Subratllat a l'original. Pel que fa a «Catalunya», la «revista d'informació i expansió catalana» apareguda a l'Argentina des de 1930, cal fer esment que fou la primera capçalera hispanoamericana que acceptà les col·laboracions dels escriptors catalans exiliats a França el 1939. Suspensa l'any 1947, inicià el 1954 una segona època, amb nova numeració, que abastà fins el gener de 1965. Vegeu, per a més informació, el clàssic d'Albert MANENT, *La literatura catalana a l'exili* (Barcelona, 1989 [2a ed.]), especialment les ps. 69-71.

26. L'article del periodista i polític Claudi Ametlla de què parla Cabot no es conserva al llegat de Lluís Capdevila. Es tracta, però, de *Per la veritable unió dels catalans* i fou publicat a «Catalunya», 113, abril 1940 (Buenos Aires), ps. 10 i 31. L'article coincideix fil per randa amb els criteris d'actuació política que Cabot ha exposat en aquesta i en la lletra anterior, ja que defensa la prioritària i necessària unió de tots els catalans, sigui quin sigui el seu sentiment polític, però, amb el benentès, que aquesta unió no pot ésser possible si ha d'anar —cito— «presidida i dirigida pels mateixos homes i el mateix esperit sota els quals aquella catàstrofe [la guerra, la revolució i la

T'adjunto també la còpia d'una carta que en Xammar ha adreçat no fa gaire a en Tasis i Marca. Aquest Tasis és, dit sigui entre nosaltres, però amb la mà al cor, la mona més mona de totes les que han pelat llur cul per les redaccions. És clar que no va caldre menys que una guerra civil i una revolució perquè un tipus així pogués fer de definidor del catalanisme. En Xammar el deixa ben servit, com veuràs. La seva carta és una obra mestra d'estil polèmic. Fins quan no acaba de tenir raó, és difícil de contestar, perquè en Xammar té més traça que tots els Tasis plegats.²⁷

Això de la Fundació Ramon Llull i la *Revista de Catalunya*²⁸ és una gatada més. I és aquí precisament on s'hauria pogut fer una tasca més eficaç. El que cal és conservar l'espiritualitat catalana, la llengua i la cultura catalanes. Aquesta és, no sols l'única política possible a l'estranger, sinó la política més eficaç i convenient de fer. Però amb Sberts erigits en rectors de la cultura catalana, i amb Pous i Pagès i Carles Riba com assessors servils, lligats a la menjadora i per tant privats de tota independència, com vols que es faci res de bo?²⁹

desfeta] es consumà. [...] Volem la unió dels catalans [...] però no volem que aquesta unió sigui a profit i sota la direcció dels que prevalent-se de la possessió més o menys legítima d'uns interessos de la comunitat, volen fer perdurar un estat de coses que no pot reviuir. [...] Unió, sí; però amb homes nous i nets i dins d'un esperit de reconciliació, demanen els catalans que pateixen a Catalunya. [...] Sí; els catalans desterrats ens hem d'unir, però sota el símbol que tothom acati, sota la direcció que cohesioni i honori. Aquests intel·lectuals eminents que no són polítics tot essent catalanistes indiscutibles, homes de prestigi i d'honor que són expatriats per patriotisme, són els únics que ens poden unir...».

27. Aquest document del periodista i funcionari de l'ONU Eugeni Xammar tampoc no es conserva al llegat de Lluís Capdevila. Rafael Tasis, però, sí que va rebre la lletra, ja que certs judicis que subscriu en un article aparegut a penes un mes i escaig abans en «El Poble Català» així ens ho permet de suposar. A *Cartes obertes* («El Poble Català», 13, París, 19-I-1940, p. 3), Tasis passa revista a la proliferació de cartes obertes que darrerament han fet la seva aparició en els medis de l'exili i n'assenyala l'origen en la voluntat de l'emissor de justificar la seva actuació ètica i política durant la guerra. Diu Tasis: «En el pensament dels qui les dicten o les inspiren, en el desig dels qui les distribueixen a tort i a dret, en tiratges policopiats, amb l'aire solemne de fer un acte polític importantíssim, allò que compta és, en primer lloc, descarregar-se del damunt la part de responsabilitat que tenen en el nostre desastre col·lectiu. Al costat d'aquest pensament d'un egoisme legítim, un altre en traspuja: el de bastir-se un pedestal damunt les ruïnes del prestigi dels altres.» Això sol no permet pressuposar una resposta emmascarada a Xammar. Però sí el següent judici: «Per mi, només té dret a criticar allò que feren o allò que deixaren de fer els homes que tingueren a Catalunya, durant la guerra, la responsabilitat del poder, aquell que va romandre allà fins al final, suportant totes les angoixes, els perills, les privacions i àdhuc la trista sensació de la seva impotència per a corregir els errors i evitar els excessos. Els altres, no. Els qui per covardia o per un legítim però gens brillant afany de posar-se en seguretat varen anar-se'n de Catalunya, quan allà ploïen bombes i no hi havia queviures, no poden dir res. [...] Des de París podia fer-se, durant els anys 36, 37 i 38, una crítica aguda i exacta, per exemple, dels mètodes de repressió emprats en els primers mesos de la guerra; del desordre que les concepcions absurdes de l'anarquisme o la tàctica invasora del comunisme introduïen en el govern del país. Més útil que aquesta lluita acadèmica era lluitar a Catalunya mateix per limitar els estralls d'una revolució desbordada [...] El més patriòtic de tots els mitjans de lluitar per la Pàtria era, sense cap mena de dubte, romandre al seu lloc, al front o a la reraguarda. No desertar...» Ara sí que Tasis sembla adreçar-se directament i amb termes molt durs a Xammar, més que més si tenim en compte que Xammar va assistir a la guerra espanyola com a mer observador des del seu càrrec de cap de Premsa de l'Ambaixada Espanyola a París.

28. Subratllat a l'original.

29. La Fundació Ramon Llull fou un organisme creat a França el març de 1939 per l'ex-conseller de Cultura, Antoni M. Sbert, que es proposava com a objectius primordials l'ajut als escriptors

Potser sí que un dia em decidiré a escriure el que he vist de la tragèdia de l'èxode i la disbauxa de l'exili (o de certs exiliats), la *pagaïe*³⁰ governamental de Figueres, la imbecil·litat desenfrenada de la gent oficialment responsable, l'aranya estira-cabells del que en Xammar anomena les engrunes patrimonials. En tinc notes preses. Potser un dia les aprofitaré, superant el fàstic que fa remenar aquestes qüestions. Potser ara és aviat. Els altres bandarres, vull dir els d'allà baix, aprofiten els menors incidents per tirar l'aigua al seu molí.

Ja veus que iniciada la nostra correspondència, no t'oblido pas. És per mi un dels pocs plaers de l'exili mantenir el contacte amb els amics.

T'abraça cordialment *ton vieux*³¹

Just Cabot

catolans exiliats i el manteniment de la cultura catalana, perseguida i impossibilitada de perviure al Principat. Va provar, així mateix, d'oferir edicions catalanes de qualitat i, en aquest sentit, cal destacar la represa a París de la «Revista de Catalunya», de la qual n'aparegueren en aquesta etapa els números 94 a 98, que comptaren amb les signatures més rellevants de la intel·lectualitat catalana a l'exili, Carles Riba i Josep Pous i Pagès inclosos. Tanmateix, el personalisme de Sbert i algunes decisions de la seva política cultural provocaren crítiques en diversos sectors de la intel·lectualitat catalana. Joaquim Ventalló, per exemple, en la carta que envia a Capdevila el 29 de març de 1940 (vegeu *supra* nota núm. 21), posa de manifest el descontent de l'Agrupació d'Ajut a la Cultura Catalana, sorgida a l'entorn de la revista «Catalunya» de Buenos Aires, davant del que aquesta entitat considera una actitud prepotent i dictatorial per part de Sbert. Explica Ventalló: «L'esforç d'aquests catalans de Buenos Aires és lloable, sobretot perquè no compten amb cap ajud [sic] oficial i el fan gratant-se la butxaca. Es més de ressaltar, per quant aquest ximple de l'Sbert, que voldria ésser el mentor de tota obra cultural catalana que es realitzi arreu del món —i els de Buenos Aires li han dit que hi ha lloc per a fer feina tothom, però que no es fiqui en la que fan ells (volia exercir la censura de articles per a Catalunya i de llibres per a la Biblioteca)—, en revenja, ha fet córrer que aquests de la revista “Catalunya” eren feixistes. És un cas de barra, i una bestiesa...» Les dures acusacions de Cabot adreçades a Pous i Pagès i a Riba, doncs, s'han d'inscriure en aquest clima d'indignació i d'oposició creat a l'entorn de la figura de l'ex-conseller de Cultura, així com en el rebuig general al paper director que volen seguir assumint els polítics que van ocupar càrrecs de responsabilitat durant la passada guerra, com així posa de manifest, al seu torn, l'article suara comentat de Claudi Ametlla (vegeu *supra* nota núm. 26). Del que no hi ha dubte és del fet que Cabot, fastiguejat amb les darreres actuacions polítiques dels governants republicans i reduït a una tasca grisa i gens intel·lectual en una plataforma cultural que considera massa polititzada, no pot veure amb bons ulls la participació dels dos intel·lectuals més rellevants de la catalanística en una empresa que considera massa influïda per les directrius personalistes d'Antoni M. Sbert. Sigui com sigui, per a un major aprofundiment de la tasca duta a terme per aquesta institució, vegeu Joan FORMENT, *La Fundació Ramon Llull*, «El Poble Català», 3 (París, 10-XI-1939), p. 8; i, del mateix autor, *L'obra d'assistència*, «El Poble Català», 8 (París, 15-XII-1939), p. 8.

30. Subratllat a l'original.

31. Subratllat a l'original.

Paris, 6 abril 1940.

Estimat Capdevila -

He rebut la teva carta del 27 del mes passat, i tindrè en compte els encàrrecs que m'hi fas dels llibres sobre Beethoven, com també el que vas fer-me abans de l'adaptació teatral de Dickens. Ja saps què és això de *bouquiner*.³³ La sort acaba premiant la paciència i la constància.³⁴

M'agradaria molt que reeixissis a col·laborar a *Marianne*.³⁵ En cas afirmatiu, avisa-m'ho, car moltes setmanes em passa per alt de comprar-lo, perquè en el pla de vida que hem de portar més val no crear-se males habituds. I espero, un dia o altre, llegir el que has escrit.³⁶ A mi, ara més que mai, escriure em fa una mandra terrible. Si no fossin les cartes als amics, passaria setmanes i potser mesos sense agafar l'estilo.

Una mala nova, almenys temporalment: la Junta de Cultura Espanyola ja no funciona. Aquesta entitat percebia del S.E.R.E. els diners amb els quals ajudava uns quants escriptors, intel·lectuals, artistes, periodistes, etc.³⁷ No sé si saps —però em penso que sí, car les notícies s'escampen molt i molt de pressa en els medis de

32. Carta manuscrita. Dos fulls blaus (27 x 21 cm) escrits amb tinta negra per les dues cares. El *post-scriptum* apareix escrit de manera vertical a la banda esquerra del revers del segon full.

33. Subratllat a l'original.

34. Capdevila cercava aleshores tota la bibliografia existent sobre el compositor alemany perquè estava enlestint un llibre sobre ell: *Beethoven*, que, com hem dit abans, veié primer la llum en la seva versió francesa, publicat per les Éditions Universelles de París el 1945, traduït per Charles Vaysse i prologat per Jean Cassou. La versió espanyola, editada per Delos-Aymà i prologada per Pau Casals, no va aparèixer a Barcelona fins el 1964.

35. Subratllat a l'original. «Marianne» fou un setmanari literari francès, del qual «Mirador» d'Amadeu Hurtado i Just Cabot n'era un fidel imitador. Dubto molt, però, que Capdevila arribés a col·laborar-hi, ja que a penes uns quants mesos més tard, amb la presa de París per part dels nazis, l'hebdomadari deixà d'existir.

36. La ploma de Capdevila, malgrat les circumstàncies adverses, no cessà de rajar. A part de les col·laboracions en la premsa periòdica de l'exili i de les obres de creació que va escriure mentre era al front, als llegats de Capdevila, a Barcelona i a Andorra, es conserven fins a quatre originals seus (dues peces de teatre i dues proses) datats entre 1939 i 1940: la comèdia *Le mariage de Preciosa*, escrita directament en francès; un dietari testimonial *Viatge a França sense diners*; la novel·la *Les inquietuds de Lucien Auban*; i una «estampa de nadal» de temàtica d'«urgència»: *Nochebuena en el campo de concentración*. Encara avui, com la gran majoria de la resta de producció literària d'exili de Capdevila, romanen inèdits.

37. El Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (S.E.R.E.) fou un organisme creat a París el març de 1939 per Juan Negrín, cap del govern de la República a l'exili, per tal d'organitzar els embarcaments dels refugiats espanyols residents a França envers Amèrica. La Junta de Cultura Espanyola de què parla Cabot fou un altre organisme sorgit a París alhora i a l'empar del S.E.R.E., que es proposava ajudar al sosteniment econòmic dels intel·lectuals espanyols. Els seus promotors foren José Bergamín, que en fou el president, i altres intel·lectuals com José Manuel Gallegos Rocafull, Juan M. Aguilar, Roberto F. Balbuena, Manuel Márquez, August Pi i Sunyer, Joaquim Xirau, Américo Castro i Juan Larrea. Traslladada la seva seu central a Mèxic a mitjan 1939, publicà allí la revista «España Peregrina» (1940), que en fou l'òrgan portaveu, i s'iniciaren els tràmits per a

l'emigració— que el S.E.R.E. ha tingut, i té encara, dificultats amb la justícia.³⁸ Ningú no sap com acabarà tot això, però de moment, la J.C.E.³⁹ va pagar als seus subsidiats dos o tres mesos de cop i els féu firmar uns rebuts «*como liquidación*». El Sr. Giner Pantoja, que és una ànima de canti (i nebot de Don Francisco Giner de los Ríos), i que era el qui portava tot això de la J.C.E., va deixar entreveure que potser més endavant les coses s'arreglarien; però més val no refiar-se'n massa.⁴⁰

I ara, en compensació, una bona notícia. El trinxeraire aquell del nen Utrillo és a la presó. Almenys així m'ho escriu en Sagarra.⁴¹

Per cert que et vull copiar un tros de la carta d'en Sagarra, que he rebut fa un parell de dies:

«Perquè vegis com va a Barcelona, t'explicaré una petita anècdota: En Lluís Guarro se'n va anar de Prades, [en Sagarra és a Prades des del setembre, ara se'n va, ell, dona i criatura, a Banyuls] abans de nadal, cap a Barcelona, després de

traslladar al continent americà el major nombre possible d'intel·lectuals espanyols. A França hi funcionà una delegació, l'entitat de què parla precisament Cabot. Vegeu, per a una major informació sobre la tasca duta a terme per la Junta de Cultura Española, Francisco CAUDET, *Cultura y exilio. La revista «España Peregrina» (1940)* (València 1976). I pel que fa a la gestació i funcionament del S.E.R.E., vegeu, si us plau, Vicenç RIERA LLORCA, *Els exiliats catalans a Mèxic* (Barcelona 1994), p. 36 i següents.

38. La referència remet a un conflicte d'interessos polítics. Negrín havia enviat a Mèxic el vaixell «Vita» amb un carregament de valors amb què sostenir les despeses dels refugiats que hi duia el S.E.R.E. Per circumstàncies diverses, fou Indalecio Prieto, el principal antagonista de Negrín a les fileres socialistes, qui va rebre a Mèxic el botí. Traslladat a París, Prieto reuní la Comissió Permanent de les Corts i va posar a la seva disposició el carregament del vaixell. Aquesta entitat aleshores decidí de crear la Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (J.A.R.E.) i d'inhabilitar les funcions del govern Negrín, que tot seguit va declarar-se en rebel·lia. El document oficial diu així: «*La Diputación Permanente de las Cortes, al examinar casos planteados por varias personas que, teniendo en su poder bienes o recursos susceptibles de destinarse al socorro de refugiados, los ponían a disposición de ella y se negaban a entregarlos a don Juan Negrín o a personas a las órdenes de éste por considerar extinguidas las funciones del último Gobierno de la República española, acordó en reciente sesión declarar inexistente dicho Gobierno y constituir una entidad puramente administrativa que bajo el título de Junta de Auxilio a los Republicanos Españoles (J.A.R.E.) se encargará, de acuerdo con el Gobierno francés, de atender a quienes se encuentren expatriados por haber defendido las instituciones democráticas.*» Apud. Vicenç RIERA LLORCA, *Els exiliats catalans a Mèxic*, op. cit., p. 39.

39. Junta de Cultura Española.

40. José María Giner Pantoja (? - 1980) fou alumne de la Institución Libre de Enseñanza que va crear el seu oncle, l'escriptor i pedagog krausista Fernando Giner de los Ríos. Durant la guerra civil, va ésser un dels responsables encarregats per Manuel Azaña de salvaguardar el patrimoni artístic nacional. Ja a l'exili francès, en el moment de què parla Cabot, tingué al seu càrrec la delegació francesa de la Junta de Cultura Española. Posteriorment, fou el vicepresident de la Unión de Intelectuales Españoles, col·laborà en el seu butlletí portaveu, i fou també membre fundador, guia i mestre de la Secció d'Art de l'Ateneo Ibero-Americano de París, que, a la fi, acabà dirigint.

41. El personatge esmentat no és altre que el periodista Miquel Utrillo i Vidal (1915 - 1992), anomenat «nen Utrillo» perquè era fill del pintor modernista Miquel Utrillo i Morlius. Redactor, entre altres, d'«El Día Gráfico» i de «La Humanitat», el qualificatiu amb què Cabot descriu el personatge ens el dibuixa com una persona gens recomanable i, si bé no sabem del cert si, com li diu Josep Maria de Sagarra, el personatge va entrar a la presó i per què hi va entrar, de fet, l'any 1939, amb el nou règim franquista, tenia al seu càrrec una secció a «Solidaridad Nacional» anomenada *Fantasmones rojos*, en la qual va fer fortes denúncies i blasmes repugnants envers intel·lectuals catalans com Carles Riba i altres. Aquest fet sol, en un moment en què les condemnes de mort per separatisme i altres heretgies envers el règim eren a l'ordre del dia, expliquen si no justifiquen els mots que li adreça Cabot.

pensar-s'hi molt i veure que no tenia més remei que fer-ho. Des que és allí no ha escrit a ningú ni ha dat senyals de vida.⁴²

»L'altre dia, rebem una carta d'una de les noies del Dr. Joaquim Trias, on ens diu si sabem a on és (de França) en Guarro, perquè ha visitat la seva família, de la qual és molt amiga, i li han dit que estan bons i que ho comuniquin a en Guarro. És a dir, aquest home fa quatre mesos que és a Barcelona, i té tanta por i viu tan amagat, que fa creure a les seves íntimes amistats *que no és a Barcelona* i que encara és a França.⁴³

»De tot el que m'arriba d'allà baix en dedueixo que la por, l'acolloniment i la malfiança de tothom han arribat a extrems de follia.»

De Barcelona he tingut notícies d'en Milillu.⁴⁴ Ell i la seva dona van estar en perill d'ésser detinguts, els van fer una colla d'escorcolls. Va estar uns quants mesos suspès de l'Ajuntament, fins que, ben depurat, torna a treballar-hi. Però no treballa en cap dels diaris on escrivia (el *Ciero* i el *Mundo Deportivo*,⁴⁵ que ara torna a sortir), ni en aquella casa d'olis minerals. Ha hagut d'estar al llit un temps, car l'úlcer a d'estómac, revifada segurament pel trasbals moral, li ocasionà uns quants vòmits de sang. Diu que quan tingui diners s'haurà de fer operar.

Que saps alguna cosa d'en Queralt, de Proa?⁴⁶ El vaig veure a Figueres, al matí del dia en què me'n vaig anar. Després, me'l vaig trobar, al cap de dues o tres setmanes, a Sète. S'havia escapat d'un camp de concentració —em sembla que del de Saint-Cyprien— gràcies a la seva qualitat d'interpret que li donava llibertat de moviments, deixant la maleta abandonada. Li vaig proporcionar un passaport —un paper mullat, en definitiva, al cap de pocs dies— i un bitllet gratuït per anar a Toulouse.⁴⁷ No n'he sabut mai més res. En Passarell, que és a Toulouse i amb el qual m'escric sovint i al qual, a Sète, també vaig donar passaport i bitllet,

42. Els parèntesis quadrats pertanyen a l'original de Cabot. El personatge de què parla Sagarra i transcriu Cabot és l'industrial fabricant de paper i fundador d'Acció Catalana Lluís Guarro i Cases.

43. Els mots en cursiva apareixen subratllats a l'original. El personatge esmentat, el doctor Joaquim Trias i Pujol (1887 - 1964), havia estat degà de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona i president de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya. El 1939 s'havia exiliat a Andorra, des d'on posteriorment passà a l'Argentina, per a retornar el 1947 a Catalunya.

44. Emili Lluch, «Milillu». Dibuxant, periodista i funcionari municipal. Formà part, de jove, d'un grup d'artistes bohemis que freqüentava Capdevila el nucli de reunió dels quals, el «Castell Blau», era l'estudi que el pintor i dibuxant Josep Gausachs posseïa al Carrer Sant Domènec del Call i en el qual es reunien, a més dels esmentats, Francesc Recasens, Francesc Susanna, Joan Tomàs, els germans Coll, Emili Pascual Monturiol, etc. (vegeu, al respecte, Lluís CAPDEVILA, *L'alba dels primers camins*, op. cit., ps. 229-266). Posteriorment, Emili Lluch intimà amb el grup de pintors coneguts com Els Evolucionistes (Alfred Sisquella, Joan Serra, Joan Cortès, l'escultor Viladomat, etc.) i col·laborà, com Cabot, en la secció esportiva de diversos periòdics barcelonins.

45. Ambdós mots subratllats a l'original. La primera capçalera esmentada no és altra que «El Noticiero Universal».

46. Josep Queralt i Clapés (1896 - 1965). Administrador de finques i editor. Fou, com és sabut, el fundador, junt amb Marcel·lí Antich i Camprubí, de les Edicions Proa de Badalona (1928). Exiliat a França el 1939, s'establí com a professor a Perpinyà, des d'on va reprendre, el 1951, gràcies a l'ajut econòmic de Joan Puig i Ferrer, l'edició de literatura catalana, de nou sota el segell editorial d'Edicions Proa.

47. Vegeu *supra* nota núm. 12.

no l'hi ha vist mai.⁴⁸ Suposo que el seu gran amic, amb tota la seva ànima russa, el novel·lista Puig i Fer-à-repasser, no el deu haver ajudat gens, ja que d'aquest home es conten trets d'un egoisme frenètic. Però ell té un domicili a Le Havre i un altre a París, on se'l veu sovint amb la mossa del cop de planxa, abillada amb renards, prenants taxis i menjant als restaurants de luxe. Deu haver oblidat els *sablasse*⁴⁹ que ha arribat a donar en la seva llarga vida.⁵⁰

En Tomàs està bé. El que li passa és que té la correspondència intermitent. Es passa tres mesos sense escriure a un amic, i quan s'hi posa, a vegades li fa una carta de sis pàgines a màquina.⁵¹

Vaig veure la carta d'en Trabal, molt per damunt. En Trabal és un atrabalat, i sospito amb fonament que també un «grimpador» sense principis.⁵²

El diputat Gener Aixelà em va transmetre verbalment records teus. Saluda'l de part meua.⁵³

Fins una altra.

Una bona abraçada

Just Cabot

P.S.- Hom diu que a darrers de mes ja podrà sortir el nou setmanari. Ja te'n tindrè al corrent.⁵⁴

48. Jaume Passarell i Ribó (1889 - 1975). Ninotaire i periodista. De jove va pertànyer al grup d'artistes bohemis que freqüentava Capdevila i il·lustrà diverses de les publicacions que editaven o en les quals col·laboraven: «Bohemia» (1915), «Arte & Sport» (1915), «Papitu» (1913-), «L'Esquella de la Torratxa» (1915-), etc. Poc abans d'acabar la guerra europea inicià la seva col·laboració artística a «La Publicidad», de la qual acabà essent-ne redactor, com també de «Mirador», gràcies a la seva amistat amb Cabot. L'any 1939 s'exilià a França des d'on col·laborà en les revistes «Catalunya» de Buenos Aires i «El Poble Català» de París. Interessantíssimes són les seves memòries en dos volums, *Homes i coses de la Barcelona d'abans* (Barcelona 1968 i 1974).

49. Subratllat a l'original.

50. Cabot es refereix, és clar, a Joan Puig i Ferrer, el qual residia a París des de 1936, moment en què fou enviat a la capital francesa amb una missió del govern de la Generalitat. És sabut també que una sèrie d'escàndols relacionats amb afers econòmics i sentimentals (el famós cop de planxa clavat a la seva amant) el marginaren dels cercles de l'exili i li treieren el sobrenom de «Puig i Fer-à-repasser». Cf., al respecte, l'explicació donada per Ferran CANYAMERES en *El gran sapastre* (Caldes de Montbui 1977), ps. 77-79, a on pertany la següent citació: «Havent perpetrat el seu atemptat amb una planxa elèctrica, o sigui *un fer à repasser*, en el successiu entre els exiliats a França se'l coneix per Puig i Fer-à-repasser...»

51. Joan Tomàs i Rosich (1892 - 1968). Periodista especialitzat en afers teatrals que formà part, de jove, com Emili Lluch i Jaume Passarell, de la colla del taller del Carrer Sant Domènec del Call i del grup de bohemis que, amb Capdevila al capdavant, «vivien» al Bar del Centro. Redactor d'«El Diluvio», «El Poble Català», «Mirador», «La Publicidad», etc., el 1939 romaní exiliat a França, des d'on, el 1945, passà a Mèxic.

52. Es refereix Cabot a Francesc Trabal? O bé es tracta del polític i fundador d'Esquerra Republicana de Catalunya i secretari de Lluís Companys Josep Antoni Trabal i Sans? La breu al·lusió no permet assegurar res, però el fet que es tracti d'un comentari suscitat per un anterior esment de Capdevila al respecte d'una carta del personatge ens fa decantar per la segona possibilitat. Tanmateix, sense cap altre indici d'aquest afer en cap altra lletra, no en podem estar completament certs.

53. Francesc Jené i Aixalà (1889 - 1974). Advocat i polític. Diputat a Corts i al Parlament Català per Esquerra Republicana de Catalunya, s'exilià el 1939 a França i visqué, com Capdevila, a Aix-les-Thermes.

54. Es refereix a «Catalans pel Món». Vegeu *supra* nota núm. 21.

Paris, 7 juny 1940.

Estimat Capdevila -

Ja ho veus, als francòfils de tota la vida com tu i jo ens toca passar males estones. Des de l'envestida d'aquests brètols de «boches», aviat farà un mes, passant per la traïció inqualificable de Leopold de Bèlgica, fins ara, vivim penjats del comunicat, furgant a la premsa els més petits detalls que puguin afermar la nostra fe en el triomf final dels Aliats, que tots no podem sinó desitjar amb tota l'ànima, per damunt de les petites anècdotes personals, petites al cap i a la fi per grosses que puguin semblar a l'interessat, al costat del que es debat en aquesta guerra provocada per la demència d'un home que ha encomanat la seva follia a un poble ja de sempre massa decantat a fer la guerra sense raó, només per instint salvatge i per convicció de la seva superioritat.⁵⁶

I deixant aquest to, que no és l'acostumat del meu estil epistolar, i ja que he parlat d'anècdotes personals, voldria que poguessis prosseguir amb la màxima tranquil·litat possible la teva vida de refugiat, dedicat a la contemplació del paisatge i al conreu de la literatura, encara que els temps no es prestin massa a aquestes ocupacions.

Ja saps que als departaments fronterers esbandeixen els refugiats espanyols d'antecedents o de conducta no grata a les autoritats. A propòsit d'això m'han contat que un home molt ase —qualitat que no li privà pas gens d'exercir a casa nostra un alt càrrec cultural—, del qual em parlaves en una carta teva, es sent vexat pel fet que no li hagin indicat la conveniència de traslladar-se a un altre departament més allunyat: no es pot empassar que no el considerin important.

Aquest home —apreciaràs la frase si no la coneixies—, quan se l'anava a veure al seu despatx oficial per a demanar-li alguna cosa, responia invariablement que es faria «el màxim dintre del mínim». És digna de passar a la posteritat, baldament sigui per mitjà dels fulls de calendari. Ell, per la seva banda, havia arribat quasi al màxim de categoria oficial amb el mínim de qualitats. Però en això no era pas cap cas únic.⁵⁷

55. Carta manuscrita. Dos fulls blaus (27 x 21 cm) escrits amb tinta negra per les dues cares.

56. Cabot fa referència al llarg del paràgraf a l'ofensiva llançada pels exèrcits d'Adolf Hitler contra Holanda, Bèlgica i França. El rei Leopold III de Bèlgica que, en iniciar-se la guerra, s'havia declarat neutral, es rendí divuit dies després que Alemanya envaís el seu país. París, al seu torn, caurà la setmana següent, això és, el dia 14 de juny de 1940.

57. La inexistència al llegat de Lluís Capdevila d'esborranys o còpies de les cartes enviades als seus corresponents no facilita gens la identificació del personatge esmentat. Malgrat tot, per les referències que dona Cabot, això és, que el dit personatge romaní aleshores en un departament fronterer i que anteriorment havia detestat «un alt càrrec cultural» i «havia arribat quasi al màxim de categoria oficial», tot plegat, junt amb el fet que Capdevila li hagi parlat d'ell en una de les seves cartes, ens duu a pensar que el personatge no és altre que Ramon Frontera, el qual, ja ho hem dit anteriorment (vegeu *supra* nota núm. 16), actuava aleshores a l'entorn del Centre Català de Perpinyà.

Els esdeveniments d'aquests darrers dies han provocat, i sobretot entre ex-dirigents, unes ganes incontenibles d'anar-se'n a Amèrica, allà on sigui d'Amèrica. Aquesta actitud és de molt poca elegància moral. Cal tenir en compte, a més a més, que bona part d'aquests que ara es belluguen com rates emmetzinades per tal d'embarcar-se tenien a llur càrrec l'ajuda als refugiats dels camps i de les companyies de treball.

Em torna a venir a la memòria una frase d'un cirurgià francès del segle passat, Farabeuf, que vaig recordar pel febrer de l'any passat en la primera carta que vaig escriure a en Sagarra acabant de passar la frontera: «Si els cadàvers fessin tan fàstic com els vivents, no hauria pogut estudiar anatomia.»⁵⁸

En la teva darrera carta —que m'excuso de contestar tan tard— em demanes que et digués què sabia de Catalunya. Ben poca cosa de nou. Pel que sembla, tot segueix igual, és a dir malament. He tingut ocasió de parlar amb dos o tres amics de confiança que en venien, i que hi han tornat, i amb un càrrec diplomàtic un d'ells, i el que em contaren no fa sinó confirmar la impressió que en tenim. Ara, sobre probables canvis, res: falòrnies que corren entre refugiats i que en certa manera els ajuden a mantenir la moral. Crec que, si no hi ha un miracle, tot canvi important depèn del tomb de la guerra.

D'altra banda, ara no arriben quasi diaris. He pogut veure, però, un parell de números de la *Solà*,⁵⁹ dels darrers de maig. Hi domina la germanofília més imbècil i repugnant.

Un d'aquells amics que he al·ludit em va contar l'anècdota ocorreguda al pintor Carles. No sé si te la vaig escriure, perquè recordo haver-la contada en més d'una carta. Si no ho he fet, o l'anècdota no t'ha arribat, més o menys deformada passant de l'un a l'altre, te la contaré un altre dia. Val la pena.⁶⁰

En Tomàs està molt enfeinat: ara té ganes serioses d'emigrar. Fins ara, de ganes de debò només en tenia la seva dona, però no reeixia a encomanar-les-hi del tot.

Saluda els amics que jo pugui tenir a Ax (el diputat Gener hi segueix ?) i rep tu una cordial abraçada de «*ton vieux*»

Just Cabot

Crec que en Tasis ja et va escriure sobre el diari. Res a fer, per ara i per força temps, sembla. Estava a punt de sortir el primer número; ja hi havia coses compostes i gravades.⁶¹

58. Louis Farabeuf (1841 - 1910). Cirurgià i anatomista francès, professor d'anatomia a la Facultat de Medicina de París.

59. Subratllat a l'original. Cabot ha de referir-se a la capçalera «Solidaridad Nacional», plataforma diària barcelonina fundada el 14 de febrer de 1939 com a òrgan del Movimiento, la qual venia a substituir al diari cenetista «Solidaridad Obrera». La nova plataforma, que durà fins a 1977, es feia amb la maquinària i el local presos al diari de la CNT.

60. L'anècdota devia succeir-li al pintor Domènec Carles i Rosich (1888 - 1962), però, dissortadament, no ha arribat fins a nosaltres i no apareix consignada tampoc en cap dels fons particulars en els quals es conserva material epistolar de Cabot.

61. Es tracta d'una nova referència al que havia d'ésser «Catalans pel Món» (vegeu *supra* nota núm. 21). D'altra banda, aquesta suposada carta de Rafael Tasis a Capdevila, d'haver existit, no es conserva al llegat de l'escriptor.

Paris, 24 juliol 1940.

Estimat amic -

He estat molt content de rebre la teva carta del 19. Només tardà tres dies a arribar-me, que és un temps força curt en les circumstàncies actuals.

Com et deia, sabent el pa que es dona en els èxodes, no vaig voler participar en el del mes passat, que per les seves proporcions ha estat més espantós que el de l'any passat.⁶³ La «pagaie» ha estat una cosa esgarrifosa. Per cartes que vaig rebent i pel que expliquen alguns que han tornat, et pots fer una idea —més que més amb la pròpia experiència— del que ha estat l'embotellament de vehicles per les carreteres, el no menjar ni beure ni dormir a cobert, etc., etc.

Molts fugitius s'han trobat en combats entre els francesos que es retiraven i els alemanys que avançaven. Per ara no sé que a cap conegut li hagi passat una desgràcia, fora del sogre d'en Terradelles, del qual es diu que morí metrallat, però no n'hi ha cap confirmació.⁶⁴

Hom no sap on és en Terradelles, ni molta altra gent significada. Es comprèn que no tinguin ganes de proclamar on són, car serien d'allò més empaitats. Sobre tot els que repartien diners deuen estar ben amagats.⁶⁵

Uns dels que es trobaren entre combats i bombardeigs foren uns quants de la Fundació Ramon Llull de Poll: Sbert, Maria Antònia, Berthaud, Armand Obiols, Mercè Rodoreda i potser algú altre. Havien comprat, per a fugir, un camió. Els fou requisat i sortiren a peu. L'Obiols, que ha anat a parar a Limoges al cap de vint-i-vuit dies de «camping», de no menjar sempre, etc., etc., me n'ha escrit alguna cosa. Són vius per miracle.⁶⁶

62. Carta manuscrita. Dos fulls blaus (27 x 21 cm) escrits amb tinta negra per les dues cares.

63. Cabot es refereix respectivament a la fugida de París davant l'entrada de les tropes alemanyes i a l'èxode envers França per part dels republicans catalans i espanyols.

64. Aquesta suposada mort del sogre de Josep Tarradellas, Antoni Macià i Olivé, no és més que un rumor propiciat per la immediatesa dels esdeveniments. Així ens ho confirmà, en conversa telefònica, la seva filla Antònia Macià.

65. Sembla que Tarradellas assistí a la presa de París des del seu lloc habitual de residència als primers temps de l'exili a França, és a dir, des de Saint Raphaël, un poblet prop de Marsella. Vegeu, al respecte, Ernest UDINA, *Josep Tarradellas, l'aventura d'una fidelitat* (Barcelona 1978), p. 230.

66. Tots els personatges esmentats per Cabot foren col·laboradors de la Fundació Ramon Llull. Deixant de banda Mercè Rodoreda, doncs, hi havia Maria Antònia?, que actuava com a secretària personal de Sbert a la susdita Fundació (anteriorment, durant la guerra civil, ja havia ocupat un càrrec similar al Comissariat de Propaganda); l'escriptor i polític occità Pèire-Loïs Berthaud (1899 - 1956), que havia estat membre del comitè que acollí els exiliats catalans a Roissy-en-Brie i que aleshores era l'administrador, a París, tant de la Fundació com de la «Revista de Catalunya»; i l'escriptor Joan Prat i Esteve (Armand Obiols), que exercia aleshores de redactor en cap de la «Revista de Catalunya». Pel que fa als fets reportats per Cabot, cf. com Mercè Rodoreda explica aquesta mateixa odissea en una carta a l'Anna Murià datada a Llemotges el 29 d'agost de 1940 i recollida a Mercè Rodoreda, *Cartes a l'Anna Murià 1939-1956* (Barcelona 1991), ps. 70-73. També, convertida en ficció, al conte *Orleans, 3 quilòmetres*, recollit a *Semblava de seda i altres contes* (Barcelona 1978).

Del tal Sbert ningú no sap on para, però la Maria Antònia havent donat senyals de vida des de Vichy, és de creure que l'Antoni Maria no deu jeure gaire lluny.⁶⁷

Sembla que també és a Vichy en Ragasol, que sortí de París amb en Nicolau d'Olwer. De Bordeaux em van escriure que el tal Ragasol es bellugava tant per allí, que semblava que portés ell les gestions d'armistici.⁶⁸

De qui no sé res és d'en Gassol, i m'interessa la seva sort perquè aquest és un bon xicot. Dimecres 12 de juny fou vist amb Terradelles i un altre català (Puig i Fer-à-repasser?) dinant al Colisée.

Bordeaux està ple de pares de la pàtria que es vendrien l'ànima al diable per tal d'embarcar en el que fos i cap allà on fos. M'escriuen que uns del Sere⁶⁹ van comprar una barca de pesca i al cap de sis hores tornaven al port, marejats. La broma els havia costat tres-cents mil francs. Per Bordeaux fou vist Pedro Rico amb una ampolla de vi i un pa de barra. Havia perdut l'equipatge pel camí.⁷⁰

Sembla que Azaña és al Périgueux. Negrín, Méndez Aspe i alguns altres, a Anglaterra.⁷¹

Ha circulat la notícia, no confirmada, que Cipriano Rivas Cherif, Teodomiro Menéndez, Cruz Salido i Carlos Montilla han estat enviats a Espanya. Em sabia greu pel primer.⁷²

Giner Pantoja, nebot de don Francisco Giner de los Ríos, però invertit i ase de confiança, digué als pocs liquidadors que quedaven de la Junta de Cultura que l'endemà al migdia els daria diners i guilà a la matinada. Amb els diners, no cal dir-ho, premeditadament.

I per aquest estil, multitud de bandarres.

Seguint la tradició inaugurada deixant-se a Barcelona el paperam del servei

67. Sembla que l'esmentada Maria Antònia era, de més a més, l'amistançada de Sbert i d'aquí la ironia de Cabot envers la relació entre els personatges.

68. L'ex-sotssecretari de Justícia del govern de la Generalitat de Catalunya Eduard Ragasol i Sarrà (1901 -1962) va romandre exiliat a França fins a 1945, moment en el qual passà a Mèxic.

69. Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles.

70. Pedro Rico López (1888 - ?). Advocat de diverses societats obreres i president del grup madrileny del partit azañista d'Acción Republicana, fou elegit regidor a les eleccions d'abril de 1931 i ell mateix prengué l'ajuntament de Madrid el dia 14, del qual fou nomenat alcalde. Fou també diputat a Corts i redactor de periòdics com «España Nueva» i «El socialista». L'any 1939, com esmenta Cabot, era exiliat a França.

71. El polític Francisco Méndez Aspe pertanyia a la coalició d'esquerres anomenada Izquierda Republicana i havia estat ministre d'Hisenda i d'Economia del segon Govern Negrín als darrers temps de la guerra civil.

72. L'advocat, polític, escriptor i director de teatre Cipriano de Rivas Cherif (1891 - 1967) que, el 1939, s'havia exiliat a França, va ser deportat a Espanya pels alemanys, més que res, perquè era el cunyat del president Azaña. Després de complir dos anys de presó al penal d'El Bueso, romangué a Espanya fins que s'exilià definitivament a Mèxic el 1947; el periodista i polític Francisco Cruz Salido (1898 - 1940), sotsdirector d'«El Socialista», l'òrgan portaveu del PSOE, fou repatriat pels alemanys des del seu exili francès, condemnat a mort i afusellat pel règim del general Franco; no sabem del cert la sort del diputat socialista per Oviedo Teodomiro Menéndez Fernández i, doncs, si va ésser dut a la península com Rivas Cherif i Cruz Salido; finalment, pel que fa a l'enginyer Carlos Montilla, l'única referència que ens ha estat possible de localitzar sobre aquest personatge és que fou un dels signataris del manifest intitulat *Asociación de Amigos de la Unión Soviética* aparegut l'abril de 1933.

d'informació del ministeri d'Estat —oblit que degué causar moltes víctimes a l'altre cantó i a Alemanya i a Itàlia— a París ha quedat tot, menys els diners.

Les autoritats diplomàtiques espanyoles, amb l'ajut de les alemanyes, s'han incautat de tots els locals: Sere, Jare, Layetana Office, Bascos, Ramon Llull.⁷³ Es considera que aquestes coses han estat muntades i sostingudes amb diners sostrets d'Espanya i cal incautar-se'n, que per això funciona una «Comisión de Recuperación». La documentació, intacta i ben classificada, serà sens dubte estudiada amb profit.

M'havien dit que Cassou era a Compiègne. Però complint el teu encàrrec, he anat avui a l'adreça que em daves. M'ha fet l'efecte que la porteria potser no volia dir-me on era exactament. M'ha dit que segurament era a l'Indre, amb els Museus Nacionals. Si de debò sap l'adreça i no la vol dar a un desconegut d'accent estranger, potser si escrius a l'adreça de París li farà seguir la carta.⁷⁴

Els alemanys, en efecte, es porten amb tota correcció. És llur política i llur tàctica, és clar; però, pel que fa a comoditat personal, més val així.

El que ja comença a rebre és el jueu.

Els espanyols, en general, són ben considerats per ells, qualsevol que hagi estat llur posició en la nostra guerra. Potser és també que ens consideren quantitat negligible. Però el fet és que n'hi ha que opinen que els espanyols, sense distinció, han sabut batre's. De passada, no donen importància a haver estat comunista. El que odien és el «liberal-demòcrata».

Un cas entre molts dels que et podria contar. El pintor Grau-Sala, que se n'havia anat, tornava a París en el cotxe d'un francès amic seu. Una de les vegades que els aturaren pel camí, un oficial alemany volia requisar el cotxe. En veure que Grau-Sala era espanyol, els deixà anar saludant-los militarment.⁷⁵

Sóc molt amic d'en Ventalló, a casa del qual dino un cop per setmana (precisament demà). De totes maneres, gràcies per la indicació.⁷⁶

No sé pas què haurem de fer, o podrem fer, o ens deixaran fer. Per ara, esperar —si és que podem.

Sempre he estat fatalista, i cada dia més.

Si t'interessa la sort d'algun conegut, pregunta. He rebut bastantes notícies de la gent escampada.

Ah! em descurdava de dir-te que la coneguda i nombrosa família d'aquells «*profiteurs*» que es diuen Agudé es troba a Sète, bellugant-se com «*le diable dans*

73. És a dir, respectivament, dels locals del S.E.R.E.; de la J.A.R.E.; de l'indret on simbòlicament s'acollia el Govern de la Generalitat a l'exili i que, en realitat, era on el president Companys hi tenia el seu despatx, això és, a la Rue Pepinérie, 25; de les dependències del govern basc a l'exili; i, finalment, del local de la Fundació Ramon Llull.

74. Cabot es refereix a l'escriptor francès, funcionari de museus i íntim amic de Capdevila, Jean Cassou (1897 - 1986), el qual, un parell d'anys després, com també Capdevila, havia d'ésser uns dels principals quadres de la Resistència francesa.

75. Émili Grau i Sala (1911 - 1975). Pintor. El 1936 s'instal·là a Montparnasse. Després passà a l'Occitània.

76. El polític i escriptor Joaquim Ventalló i Vergés (1899 - 1996) romaní aleshores, com Cabot, refugiat a París, des d'on retornà a Catalunya el 1943.

le bénitier» a la recerca d'una embarcació.⁷⁷

El Tomàs és dels que intentà marxar, fracassà, i ara es felicita d'haver-se quedat i haver-se estalviat penalitats. Fa dos anys i mig que parla d'anar a l'Argentina, i ara que ho faria de debò, no hi ha manera d'anar-hi.

Una bona abraçada de «*ton vieux*»

Just Cabot

6⁷⁸

Villiers-s-Marne (Aisne)

14 juny 1960

Amic Capdevila -

Els metges m'han condemnat a repòs forçat, i ací em tens, fent tota la bondat que em manen que faci.⁷⁹

No sé quant durarà aquesta broma.

Suposo que vas rebre els dos volums fins ara publicats de les *Memòries* de Casanova.⁸⁰

Malgrat tot, encara puc ocupar-me una mica de les coses de la botiga, de manera que els vols III i IV que han de sortir —diuen els editors— aquest any no em passaran per alt.

Per raó de força major, com veus, no vaig poder atendre el teu amic Ylla, sabent-me molt de greu. Suposo que se n'haurà fet càrrec.⁸¹

Saluda la teva muller i rep una bona abraçada de «*ton vieux*»

Just Cabot

77. Cabot es refereix, com és fàcil de suposar, als militants d'Esquerra Republicana de Catalunya Jaume Aiguader i Miró (1882 - 1943) i al seu germà Artemi (1889 - 1946), els quals, poc temps després, embarcaren cap a Mèxic.

78. Carta manuscrita. Un sol full blanc (29 x 19 cm) amb la cara anversa escrita amb tinta negra.

79. Cabot havia emmalaltit del pit i passava llargues temporades fent «*vie de château*» al sanatori de Villiers-sur-Marne, des d'on està escrita aquesta lletra. Vegeu, si us plau, Valentí SOLER, *Just Cabot: un periodista mític, un crític oblidat*, art. cit., p. 34.

80. Subratllat a l'original. Cabot es refereix al primer volum de l'edició completa de les memòries de Casanova que havia començat a publicar Plon a partir del manuscrit original conservat per l'editor Brockhaus de Wiesbaden, és a dir, el mateix exemplar de què parla Capdevila en *La pipa de Just Cabot*, art. cit., i reproduït *supra*. La referència bibliogràfica detallada és la següent: Jacques CASANOVA DE SEINGALT, *Histoire de ma vie*, edició íntegra amb anotacions i índex a cura de M. i Mme Arthur Hübscher, vols. 1-2 (París, Plon, 1960).

81. Personatge conegut de Lluís Capdevila que no hem pogut identificar.

París, 22 de gener de 1961

Senyor Lluís CAPDEVILA

Poitiers (Vienne)⁸³

Amic Capdevila --

Des de fa uns quants dies torno a ser a París, i més precisament a Montparnasse. S'ha acabat l'estiueig, la «*vie de château*» i reprenc la vida quasi normal.

I com que una de les funcions de la normalitat és contestar les cartes, complir els encàrrecs &c, et poso aquestes ratlles.

a/ El gall fou enviat a Nantes.⁸⁴

b/ No han sortit encara els altres volums de les *Memòries* de Casanova. Com que jo mateix me'n guardo un exemplar per a la meua biblioteca particular, no passis ànsia.⁸⁵

c/ Al seu temps també fou enviat l'*Estoque* que deu figurar honorablement a la panòpia del *diestro* Capdevila.⁸⁶

d/ Res a fer quant als llibres d'Unamuno. L'afició de la gent del nostre país a anar de quatre grapes no sembla prop de perdre's. Abans, Espasa-Calpe argentina publicava allà baix tot allò que la censura carpetovetònica no permetia a la península. D'ençà que certes obres de Don Miguel de Unamuno foren posades a l'*Index Librorum Prohibitorum*, no s'imprimeixen ni a Espanya ni a l'Argentina. Potser algun altre editor que no sigui Espasa-Calpe ho farà. Però mentrestant no hi ha res a fer.⁸⁷

e/ Qüestió factura. Compte tingut de la nostra vella amistat que es xifra no pas en anys sinó en quinquennis i àdhuc desennis, hom ha decidit en ple acord conjugal l'aplicació d'un coeficient secret gràcies al qual el teu deute queda arrodonit a la xifra de ONZE MIL antics francs, és a dir CENT DEU NF zero zero cèntims, pagables per xec bancari a nom de la *Librairie Artistique*, o al C.C.P. d'aquesta, París 8509 32. O, millor encara, de la mà a la mà a París mateix on espero veure't aviat.

BON ANY 1961!!! que em sembla que no t'ho havia dit. *Mes hommages à Madame.*

Una bona abraçada

Just Cabot

82. Carta mecanografiada amb la signatura manuscrita. Un sol full blanc (26 x 20 cm) escrit per la cara anversa. Es tracta probablement d'una de les darreres cartes de Cabot, ja que, a penes un mes després, el 25 de febrer de 1961, moria al seu domicili parisenc.

83. Subratllat a l'original.

84. Cabot passa revista a l'estat de la qüestió de diversos encàrrecs que, hem de suposar que en una carta anterior, li havia fet Capdevila. En aquest cas concret, sembla que, amb motiu de les festes nadalenques, Cabot devia enviar amb tota probabilitat un galldindi a l'hispanista Amadée

Mas, íntim amic de Capdevila i, com ell, docent de la Facultat de Lletres i Ciències Humanes de la Universitat de Poitiers. Suposem aquest fet perquè durant els primers anys que Capdevila va passar a Poitiers, Amadée Mas, que vivia a Nantes, va ser el personatge amb qui més va intimar el matrimoni Capdevila. És més, en més d'una ocasió els Capdevila havien anat a passar temporades no sols a Nantes, sinó tot un mes d'estiu en una possessió que els Mas tenien a Saint Brévin l'Occéan. Així ho constata Capdevila, si més no, en els darrers volums de les seves memòries inèdites *Història de la meua vida i dels meus fantasmes*, conservats al llegat Capdevila d'Andorra.

85. Subratllat a l'original. Malgrat l'apreciació de Cabot, el llibre contenint els volums 3 i 4 de la *Histoire de ma vie* de Casanova que editava Plon a París duu com a peu d'impremta l'any 1960.

86. Ambdós mots subratllats a l'original. Cabot es refereix a una espasa del segle XVIII que li va vendre a Capdevila. Vegeu, al respecte, la versió d'aquest episodi contada per Capdevila en *La pipa de Just Cabot*, dins *L'art de fumar en pipa*, art. cit., i reproduït *supra*.

87. Miguel de Unamuno fou un autor a bastament reeditat al llarg dels anys quaranta i cinquanta. Però, com posa de manifest Cabot, en un moment donat, aproximadament cap a 1955, va pràcticament desaparèixer dels catàlegs editorials en llengua espanyola. A part d'Espasa-Calpe, van oferir edicions dels seus llibres editorials mexicanes (Mensaje, Séneca, Centauro), argentines (Losada), madrilenyes (Revista de Occidente, Aguilar, Pléyade, A. Aguado) i barcelonines (Juventud, Edimar, Tartessos). Tanmateix, és certament Espasa-Calpe argentina la que encapçala el *rànquing* d'obres editades amb un total pel cap baix de cent catorze edicions de vint-i-nou llibres de l'ex-rector de la Universitat de Salamanca aparegudes entre 1937 i 1955. A la península, la sucursal espanyola d'Espasa-Calpe a penes havia fet nou edicions de tres dels seus llibres entre 1943 i 1955. Després d'aquesta data i fins a 1958, un únic editor, A. Aguado, segueix publicant els volums de les seves obres completes.